

könyvtárakban az uralkodó, de a Sabinival együtt közművelődési és szakkönyvtárak is használják. Az Abyst választották az állami közművelődési könyvtárak rendszerének.

Nagy-Britanniában jelenleg 43 rendszer van forgalomban. A terjesztők köre elsősorban a kisebb rendszerek esetében bővült, és egyre jellemzőbbek az integrált rendszerek. A LIBERTAS-t sok egyetem vezette be, a DS Galaxy rendszere pedig főként a közművelődési könyvtáraké. Népszerű a Geac és az UR!CA is. A piac telített: a 80%-ot meghaladja az ellátottság, kivéve a műszaki és pedagógiai főiskolákat, ahol ez csak 18%-os. A szakkönyvtárakra vonatkozó adatok nem állnak rendelkezésre.

A 1990–91-es vizsgálat kiterjedt a kisebb könyvtárak számára kialakított rendszerekre is, amelyek egyetlen PC-n vagy közepes méretű hálózatban működtethetők. Több mint 3600 ilyen rendszer telepítéséről számoltak be, de a tényleges szám ennél még több lehet, mert pl. Nagy-Britanniában nem vették fel a szakkönyvtárak adatait. A kis rendszerek "toplistáját" a 2. táblázat mutatja.

2. táblázat

Szoftver	Terjesztő/eladó	Származási ország
BIBIS	Lou G. Mom	Hollandia
Bibliomatik	Dantek	Dánia
BIS-LOC	DABIS	Németország
Bookshelf	SCSS	Nagy-Britannia
Bookshelf PC	Logical Choice	Nagy-Britannia
CAIRS-LMS	Leatherhead Food RA	Nagy-Britannia
CALM	Pyramid Computer	Nagy-Britannia
CDDIGEST	Softnet	Portugália
dLIB	D.R.F. van Bremen	Hollandia
DOLPHIN	Dolphin	Nagy-Britannia
LARS	WEKA Software für Wirtschaft und Verwaltung FRG	Németország
LIBRARIAN	Eurotec Consultants	Nagy-Britannia
LIBRARY PAC	Information Systems Design	Nagy-Britannia
MICRO-LIBRARY SYSTEM	Top Technology	Nagy-Britannia
MICRO- LIBRARIAN	Micro Library Professional	Nagy-Britannia
OASIS	Dawson Technology	Nagy-Britannia
OCELOT	más-más	Kanada
Soutron	Soutron Ltd.	Nagy-Britannia
TINLIB	IME	Nagy-Britannia
UNIBIBLIO	Copin	Olaszország

A kis rendszerek jellemzője, hogy általában egy országban működnek. Igen népszerű a brit TINLIB, amely több nyelven eltérő karakterkészlettel használható, és a dán Bibliomatik rendszer, amelyet több száz iskolai könyvtárba vezettek be. A német LARS rendszer esetében is több mint ezer telepítésről számoltak be. A legtöbb rendszer hardverfüggetlen.

Több mint 40 információkereső programcsomag több mint 1500 alkalmazását regisztrálták, de ez a szám bizonyára nagyobb lenne, ha valamennyi, nem integráltan gépesített funkcióról felmérés készült volna. A kis információkereső programcsomagok eddig főként a déli államokban játszottak komolyabb szerepet, ahol az integrált rendszerek még kevésbé elterjedtek.

Az integrált rendszerek meglehetősen hasonlóak: katalogizáló és kölcsönzési modul valamennyinél van, szerzeményezési modul 93%-nál, OPAC 87%-nál, időszaki kiadvány nyilvántartó modullal 67%-nál, ILL modul 13%-nál.

Az európai piacon kapható könyvtári rendszerek fejlődésében a következő tendenciák tapasztalhatók: csökken a termékek differenciálódása; mind meglehetősen "néma" termék; a kereső interfészből hiányoznak a nyilvános katalógus funkciót támogató nyilvántartások, keresési segédletek, nincsenek hipertext modulok; kevés rendszer kínál az alapfunkciókon túlmenő integrációt (pl. az ügyvitellel, statisztikával); még a meglévő kiegészítő (pl. elektronikus posta) modulokat is ritkán használják; a régi köteget rendszerek szinte teljesen eltűntek; a UNIX és a PICK a rendszerszoftverek piaci normái; a PC-k kiszorítják a hagyományos terminálokat a felhasználói munkaállomásokról; a készen kapható szoftverek felváltják a házilagos rendszereket; a CD-ROM-ról áttöltő rendszerek egyre gyakoribbak.

Bár az európai könyvtári piac még nem teljesen telített, kérdéses, hogy hány terjesztő fog talpon maradni. Ez attól függ, hány potenciális vásárló lesz, és lesz-e pénz a könyvtári szektorban. A nagyobb integrált rendszerek terjesztőinek többsége nem tudja külföldön értékesíteni a termékét, a kisebb rendszereket is általában ott árusítják, ahol kifejlesztették. A vásárlók köre tehát nehezen bővíthető, márcsak azért is, mert a pénzihiányt hangsúlyozták a beküldött jelentésekben.

/LARSEN, G.: Library automation in European Community countries: an overview. = Program, 26. köt. 4. sz. 1991. p. 361–371./

(Orbán Éva)

Könyvtáratomatizálás Európában

Brüsszelben 1990-ben konferenciát tartottak a könyvtáratomatizálásról [1]. A konferenciát megelőző időszakban több kezdeményezés szorgalmazta a könyvtárak automatizálásának egységesítését a

közös piaci országokban, így pl. [2], valamint az Európai Közösség országai számára kidolgozott akcióterv, továbbá egy UNESCO-tanulmány a könyvtárközi kölcsönzésről Európában [3].

Könyvtárak Európában

1987-es adatok szerint az Európai Közösség 12 országában 75 ezer könyvtár látta el a 320 milliós népességet. A 75 ezer könyvtárban 1200 millió könyv van, 9,5 millió folyóirat jár, 250 ezer embert alkalmaznak. E könyvtárakra évente 4 milliárd USD összeget fordítanak, és a 77 millió könyvtárhasználó évente átlagban négy könyvet kölcsönöz fejkenként.

Bár az európai könyvtárak költségvetése és beszerzése sokkal alacsonyabb az egyesült államokbeli könyvtárakénál, mégis szembeötlő az a különbség, hogy az európai könyvtárak mindössze évi 9 millió könyvtárközi kölcsönzést bonyolítanak le, szemben az Egyesült Államok 20 milliós forgalmával. Az egy lakosra jutó könyvtárközi forgalom 3,5-tel több az Egyesült Államokban, mint Európában. S még valami: az említett 9 millió kérésnek csak 16%-a lépi át a 28 európai ország határát.

A háttér

A 70-es években Észak-Európában sok könyvtár automatizálta kölcsönzési rendszerét, és sok szakkönyvtár kezdett online elérésű bibliográfiai adatbázisokat használni, valamint automatizálni katalógusukat és egyéb könyvtári funkciókat. Ez a helyzet a saját készítésű rendszerek következtében a nagyon különböző rendszerek és bibliográfiai rekordszerkezetek kialakulásához vezetett. A 90-es évek elején eljött az idő arra, hogy komoly erőfeszítéseket tegyenek nagy egységes katalógusok és könyvtári hálózatok fejlesztéséért. Ezek közül a projektek közül a legfontosabbak a PICA Hollandiában, a SIBIL Svájcban és a LASER Angliában. Nagy az országok közötti eltérés – különösen Dél- és Kelet-Európában –, van olyan ország, ahol nincs nemzeti bibliográfia, nincs egységes katalogizálás, nincs könyvtári kölcsönzés.

A számítástechnikai fejlődésnek köszönhetően az integrált könyvtári rendszerek és online katalógusok már mini-, illetve mikroszámítógépekkel is elérhetővé váltak, a házi készítésű könyvtári szoftverek amerikai gyártmányú kulcsrakész termékek váltották fel (a 80-as években). Az egyidejűleg megjelenő CD-ROM technika rendkívüli népszerűsége tette lehetővé téve bibliográfiai adatbázisok még szélesebb körű elérését. A 90-es években nemzeti és regionális online hálózatok kialakítására törekednek; ezeket érintik az OSI-szabványok, melyeknek eredményeképpen országhatárokat átlépő könyvtári hálózati rendszerek jöhetnek létre.

Automatizált könyvtári folyamatok

Eredetileg a kölcsönzés volt az a terület, melyet először támogattak számítástechnikával, különösen a közkönyvtárakban. Újabb a katalogizálás kerül előtérbe. Vannak könyvtárak, amelyek a katalogizálást automatizálják a kölcsönzési rendszer helyett. Mindenesetre a katalogizálás és a kölcsönzés az a két funkció, amely az integrált könyvtári rendszerek gerincét alkotja.

A szerzeményezés, a folyóirat-érkeztetés, a könyvtárközi kölcsönzés és más területek ritkán élveznek számítástechnikai támogatást Európában.

Integrált könyvtári rendszerek

Egy, a tizenkét EK-országra vonatkozó tanulmány szerint 1986–87-ben a közösség országaiban 249 mini- vagy nagyszámítógépen futó kulcsrakészen szállított könyvtári rendszer működött, szemben az Egyesült Államokban működő 1109-cel. Ez a lakosság létszámára vetítve: 200 ezer lakosra jut egy könyvtári rendszer az Egyesült Államokban; 1 millió 325 ezer lakosra jut egy Európában. Ez azt jelenti, hogy az USA könyvtárai hétszer olyan jól vannak ellátva; s ha figyelembe vesszük a beruházásokat, várható, hogy az Egyesült Államok előnye tovább növekszik.

Legújabbán változtathat az összképen, hogy a mikroszámítógépes hálózati rendszerek váltak népszerűvé az Európai Közösség országainak könyvtáraiban, de a kiértékelés még várat magára.

LAN-hálózatok

Elsősorban az európai intézeti könyvtárak használnak LAN-(Local Area Network) hálózatokon üzemelő könyvtári rendszereket, esetleg hálózati összeköttetésben a könyvtárat fenntartó intézettel. Például 11 ilyen rendszer üzemel német egyetemeken. Ezek a rendszerek leggyakrabban a könyvtárak kölcsönzési folyamataihoz nyújtanak számítógépes támogatást, esetleg bizonyos adminisztrációs feladatokhoz. Néhány könyvtár számítógépes hálózat segítségével bonyolítja könyvrendelését, vagy CD-ROM-on végez bibliográfiai adatbázisokban keresést. A katalogizálást nagyon gyakran a hálózattól függetlenül végzik.

WAN-hálózatok

Az európai WAN-(Wide Area Network) hálózatokon üzemelő könyvtári rendszerek közül kétségtelenül a brit egyetemeket összekötő JANET a legsikeresebb. 22 akadémiai könyvtár számára biztosítja egymás OPAC-jainak elérését, és kezeli a bármely angol egyetemi és kutatóintézeti könyvtárból érkező könyvtárközi kölcsönzési kéréseket. Mindazonáltal a könyvtárak közötti kapcsolat nem interaktív: a JANET voltaképpen egy gateway a nagy bibliográfiai adatbázisok között.

Osztott katalogizálási rendszerek

Az európai nagy nemzeti osztott katalogizálási rendszerek közül minden bizonnyal a holland PICA a legjelentősebb. Ez a rendszer Hollandia 25 legnagyobb könyvtárát köti össze, 7 millió bibliográfiai rekordot tart karban, évente 475 ezer könyvtárközi kölcsönzést bonyolít le. Ez utóbbi szolgáltatáshoz csaknem minden holland könyvtár kapcsolódik.

Hasonló rendszerek (a teljesség igénye nélkül):

- ▶ *SIBIL* – Svájc, 83 könyvtár, 1,3 millió rekord;
- ▶ *LASER* – Anglia, 1600 könyvtár, 2 millió rekord, 250 ezer könyvtárközi kölcsönzés évente;
- ▶ *CCN* – Franciaország, 2800 könyvtár, 208 ezer rekord. A rekordokat CD-ROM-on terítik félévenként.

Vannak természetesen további hasonló rendszerek, pl. az *SBN* Olaszországban, a *PORBASE* Portugáliában, vagy a *PANCATALOGUE* Franciaországban. Minden ilyen esetben a könyvtárközi kölcsönzés számítógépes támogatása volt az a kíváncsi, amely a rendszer kiépítését elindította, de a könyvtárak számítástechnikai ellátottságának emelkedő színvonalára hamarosan felszínre hozta a valódi osztott katalogizálás igényét. Természetesen ezt az igényt nem elégítik ki maradéktalanul a valamilyen szabványos formátum alatti offline adatcserére épülő rendszerek. Emellett le kell szögezni, hogy nincs igazi európai megfelelőjük az amerikai kontinens északi részét behálózó nagy osztott katalogizálási rendszereknek. Erre Európa nagyfokú nemzeti és nyelvi tagoltsága lehet a magyarázat. Megoldásnak Európában sokkal inkább az OSI-szabvány elterjedése, mint az amerikai rendszerek adaptálása látszik.

Nemzeti bibliográfiák

A bibliográfiai adatok legfőbb forrása a nemzeti bibliográfiai adatbázis. A legtöbb európai ország kiadványainak bibliográfiai leírásait géppel olvasható formában őrzi. Angliában ez 750 ezer rekordot, Franciaországban 390 ezret jelent, és a holland, olasz, dán nemzeti bibliográfiák is 125 és 180 ezer rekord között vannak.

Bálcserencse, hogy az említett adatok különböző formátumban, különböző nyelven és eltérő tárgyszavazási rendszerek alatt láttak napvilágot. Akkor, amikor a legtöbb könyvtár külföldről vásárol könyvet, a könyvvel együtt nem tudja megkapni a könyv számítógéppel olvasható bibliográfiai leírását az adatinkompatibilitás miatt, valamint a bibliográfiai rekord – sajnos – általában sokkal később készül el, mint ahogy a könyv beszerezhető.

E kétségtelen tények ellenére öröndetes, hogy az angol és a francia nemzeti bibliográfiákat CD-ROM-on terítik. Várható, hogy az Európai Közösség más országaiban is rendszeressé válnak a hasonló szolgáltatások, a könyvtárakat pedig ellátják olyan szoftverekkel, amelyek alkalmasak a különböző nemzeti bibliográfiákból érkező adatok olvasására.

A bibliográfiai rekordokra vonatkozó szabványok

C. Lupovici tanulmánya [2] szerint:

- ▶ az európai könyvtárak 70%-ában az angol–amerikai katalogizálási szabvány (Anglo–American Cataloguing Rules) 2. verzióját (AACR2) használják, elsősorban az angol, ír, holland, spanyol és portugál könyvtárakban;

- ▶ a könyvtárak 12%-ában, elsősorban a francia és olasz könyvtárakban az AACR2-től némileg eltérő francia szabványt alkalmaznak, de törekszenek az AACR2-vel való teljes kompatibilitásra, különösen azok a tudományos könyvtárak, amelyek amerikai osztott katalogizálási rendszerekből kapnak bibliográfiai rekordokat;

- ▶ a könyvtárak 17%-ában, a német könyvtárakban a német katalogizálási szabvány van érvényben, amely az AACR2-vel teljesen inkompatibilis; a rendszer tartja magát annak ellenére, hogy van együttműködés a német és amerikai könyvtárak között.

Ami az adatsere-formátumot illeti:

- ▶ a könyvtárak 51%-ában, elsősorban az angol, spanyol és portugál könyvtárakban MARC- vagy ahhoz hasonló szabványt (ISO 2709, CCF. – A ref.) alkalmaznak;
- ▶ a könyvtárak 28%-ában, elsősorban a francia nyelvű, olasz, holland és német könyvtárakban a MARC-kal nem kompatibilis német MAB-formátumot használják.

Osztályozás

Európában a legszeleesebb körben a Kongresszusi Könyvtár teaurusza terjedt el, különösen a francia nyelvű területeken. A British Library párhuzamosan használja saját teauruszát a Kongresszusi Könyvtár teauruszával. A párizsi Bibliothèque Nationale a Kongresszusi Könyvtár osztályozási rendszerének francia nyelvű változatát használja, a brüsszeli Royal Library ugyanezt francia és holland változatban. Európában a legtöbb könyvtár helyi osztályozási rendszert használ, 59%-ban Dewey-t, 5%-ban ETO-t.

CD-ROM-ok és online bibliográfiai adatbázisok

A CD-ROM igen alkalmas eszköz nagy könyvtárak bibliográfiai adatbázisának közkinccsé tételére. Mindazonáltal megfigyelhető, hogy az európai könyvtárakban a legnépszerűbbek a specifikus bibliográfiai adatbázisok CD-n terített változatai, mint pl. a *MEDLINE* vagy az *ERIC*. Az adatbázisok CD-s változatai nagyon sikeresek Európa-szerte, ideértve Dél-Európát is, alkalmasint az alacsony ár és a felhasználóbarát keresőszoftver (pl. SPIRS. – A ref.) miatt. Nagy az érdeklődés a CD hálózati felhasználása iránt is, de ez a technika egyelőre kísérleti szakaszban van Európában.

Nem ilyen egyértelmű a helyzet az online adatbázisok kérdésében. Az Európai Közösség országaiban a jobbára amerikai host gépekre kapcsolt terminálok évi 200 ezer órás kihasználtsága meglehetősen kicsi, ha az amerikai forgalommal veti egybe az ember. Az okok között kutatva az európai online kapcsolati díj magasabb árára, illetve a diákok és fiatal kutatók által végzett keresések intézményi fedezetének hiányára gondolhatunk.

Iránymutató elképzelések

A CEC- (Commission of the European Communities) alap jóvoltából megindulhatott az ION-projekt, amely három nagy nemzeti hálózatot ölel fel: a holland PICA-t, az angol LASER-t és a francia SUNIST-ot. A projekttel kapcsolatban az az elvárás, hogy demonstrálja az OSI-szabvány előnyeit a könyvtárközi kölcsönzésre, melyet egyébként az ISO nemzetközi szabványnak ismert el.

Más kezdeményezések a nemzeti bibliográfiák CD-n, illetve dokumentumok elektronikus posta útján történő továbbításán alapulnak. Ezek a tervek már nemcsak az Európai Közösség, hanem Európa más országainak bekapcsolásáról is gondoskodnak.

...

A modern könyvtári technikák elterjesztésében elengedhetetlen azok intenzív oktatása és begyakorlása mind a könyvtárosok, mind a könyvtárhasználók számára. A könyvtárak költségvetésében olyan átalakulásnak kell bekövetkeznie, amely többet áldoz

az új technikák megvásárlására és bevezetésére még akkor is, ha ennek esetleg a dokumentumbeszerzés látja kárát.

Irodalom

- [1] LIEBAERS, H.–WALCKIERS, M.: Library Automation and Networking – New Tools for a New Identity. Proceedings of the European Conference on Library Automation and Networking. Brussels, Sauer, 1990. p. 369.
- [2] LUPOVICI, C.: Application de Nouvelles Technologies de l'Information dans Bibliothèques et leur Impact sur leurs Différentes Fonctions – Etat de l'Art dans les 12 Pays de la Communauté Européenne, Rapport de Synthèse Effectué à la Demande de la C.C.E., 1988.
- [3] CORNISH, G.: Interlending and Document Supply in Europe. Paris, UNESCO, 1990. p. 150.

/WALCKIERS, M.: Library automation in Europe. = IATUL Proceedings, 1. köt. (Új folyam.) 1992. p. 16–22./

(Csabai Károly)

A CD-ROM-kiadás helyzete 1991-ben

A vizsgálat hasonló módszereket alkalmaz, mint a megelőző négy évben végzett éves vizsgálat, amely lehetővé teszi egyeztetett adatok összehasonlítását. A vizsgálat 1991 közepéről származó statisztikai adatokat használ, és feltárja a médium 1987 óta tartó fejlődésének néhány trendjét. Az alapvető adatforrások az éves nyomtatott CD-ROM címjegyzékek voltak [1, 2, 3].

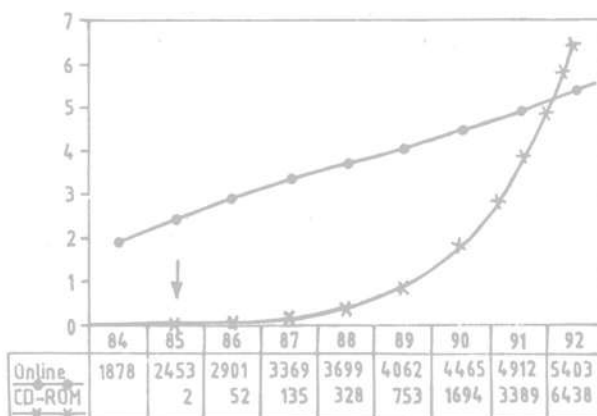
Ezeket Norman Desmairs-nak a CD-ROM Librarian című folyóiratban megjelenő Supplement to CD-ROMs in Print rovata 1991 júniusáig aktualizálta. Mind a négy forrást megvizsgáltuk, hogy kialakítsuk a bennük szereplő CD-ROM-termékek átfogó listáját. (Mindegyik forrásban jelentős számú egyedi, csak ott található tételt találtunk, önmagában tehát egyik sem volt átfogó. Mindegyik meglehetősen jó anyag azonban: együtt pedig jó áttekintést nyújtanak a jelenleg elérhető címekről.)

Összességében 1951 terméket azonosítottunk, s tizenegy jellemző (tárgy, típus, aktualizálási idő, ár stb.) szerint elemeztük őket. Ahol nem volt elegendő adat arra, hogy legalább három változót kódolhassunk, azt a címet kihagytuk a felmérésből (leginkább demolemezeket, nem kereskedelmi jellegűeket, valamint az utóbbi időben Japánban megjelentek egy részét).

A lemezek számának növekedése

A megjelent CD-ROM adatbázisok száma továbbra is gyorsan növekszik, megközelítően duplázódik évente (1985:2, 1986:42, 1987:120, 1988: 200, 1989: 496, 1990: 1025, 1991: 1951). A nyomtatott címjegyzékekre alapozva kb. 4000 címet várunk

1992 közepére. Az Optical Publishing Association 1992 elejére 3389, a végére 6438 címet jósol. Ha hinni lehet ennek a trendnek, 1993-ra több lesz a CD-ROM, mint az online adatbázis, ami rendkívül figyelemreméltó egy olyan médiummal kapcsolatban, amely csak hétéves. A növekedés mértéke a két médiumnál nagyon eltérő, s nincs okunk feltételezni, hogy ez a közeljövőben megváltozik (1. ábra).

Kereskedelmi forgalomban elérhető címek (ezrekben)

1. ábra Az online és a CD-ROM adatbázisok mennyiségi növekedésének összehasonlítása

Az adatbázisok típusai

Index-, forrás- vagy referenz-adatbázisokat különboztítottunk meg.